

Metodika minimálního katalogizačního záznamu

– zpracování historických knižních fondů ve správě Národního památkového ústavu pro účely zákona o účetnictví a základní principy pořizování fotodokumentace knižních sbírek

(Digitalizace lokálních katalogů zámeckých knihoven pomocí systému Clavius)

Pavel HÁJEK

1

I. Zámecké knihovny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku

Fondy historických zámeckých knihoven ve správě Národního památkového ústavu jsou nedílnou součástí dosud ne zcela zpracovaného a zpřístupněného bohatství, které představují historické knižní fondy jako celek.

V Čechách, na Moravě a ve Slezsku dosud existuje 341 zámeckých knihoven v různém stupni dochování.¹ Část z nich, okolo 50, jsou knihovny interiérové, tedy takové sbírky, které jsou součástí původního vybavení památkového objektu, jsou uchovány v původních prostorách a původních skříních, regálech či jiném ukládacím nábytku. Obvykle jsou tyto knihovny, celé či jejich části, součástí prohlídkových tras. Ostatní zámecké fondy jsou skryty v depozitářích jako knihovny svozové, pocházející z objektů, které byly po II. světové válce zestátněny a nebyly určeny ke kulturnímu využití. Celkem obsahují české a moravské zámecké knihovny přes 1 600 000 svazků.² Jejich největší význam spočívá

Obr. 1. Dačice (okres Jindřichův Hradec), zámek, velká pozdně secesní knihovna z roku 1909. (Foto Pavel Hájek)

■ Poznámky

1 MAŠEK, Petr. *Zpráva o stavu českých, moravských a slezských zámeckých knihoven*. Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska, 1995, sv. 5, s. 72–74.

2 MAŠEK, Petr. *Zpráva o stavu českých, moravských a slezských zámeckých knihoven*. Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska, 1995, sv. 5, s. 72–74.

v tom, že zůstaly zachovány odděleně jako samostatné fondy, nikoliv jak tomu bylo zpravidla v jiných státech, kde byly historické knihovny zařazeny do centrálních knihoven různých typů a rozptýleny v jejich rozsáhlých fondech. Hodnota zámeckých knihoven totiž nespochívá pouze v tom, kolik středověkých rukopisů, prvnisků a jiných cenných knih obsahují, ale hlavně v tom, že na jednotlivých sbírkách je možné sledovat kulturní obraz a vývoj doby, ve které sbírky vznikaly, vývoj, společenské postavení a zájmy rodů, jednotlivých majitelů, ale i celé společenské vrstvy. V evropském, respektive celosvětovém kontextu, se jedná o naprosto unikátní záležitost. Národní památkový ústav spravuje nejvýznamnější část fondů interiérových zámeckých knihoven (celkem **67 fondů, to je přibližně 490 000 svazků**), 40 fondů (to je asi 200 000 svazků) bylo po roce 1989 restituováno původním majitelům a více než 190 svozových fondů (to je asi třetina svazků) je ve vlastnictví Národního muzea v Praze. Menší část fondů je ve vlastnictví jiných kulturních a vědeckých institucí – muzeí, knihoven, akademie věd a podobně.

Vývoj šlechtických knihoven na našem území sahá až hluboko do středověku. První zprávy o existenci soukromých sbírek spadají do druhé poloviny 13. století, kdy je doložena existence panovnícké sbírky krále Přemysla Otakara II.³ Vznik zámeckých, respektive hradních knihoven v dnešním slova smyslu však má své kořeny až na přelomu 15. a 16. století v souvislosti s rozšířením knihtisku a myšlenkami humanismu a renesance (například knihovny Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic,⁴ Václava z Rovného,⁵ Jana staršího Hodějovského z Hodějova,⁶ Karla staršího ze Žerotína,⁷ knihovna pánů z Lokšan⁸). Jeden z evropsky nejvýznamnějších a největších renesančních knižních fondů vybudovali ve druhé polovině 16. století Vilém z Rožmberka a jeho bratr Petr Vok na zámcích Český Krumlov a Třeboň.⁹ Knihovna, vybavená katalogem, čítala na svou dobu neuvěřitelných 10 000 svazků. Zlatý věk vývoje zámeckých knihoven přineslo až 17. století a doba baroka. V průběhu třicetileté války a po jejím skončení přichází do Čech řada evropsky významných rodů, které si ze své vlasti přivážejí starší knižní sbírky, umísťují je do koupených či darovaných sídel a na jejich základě budují rozsáhlé reprezentační fondy. Katolická domácí šlechta nezůstává nijak pozadu, a tak v průběhu 17. a 18. století vznikly v Čechách, na Moravě a ve Slezsku desítky velmi kvalitních a rozsáhlých knižních sbírek. Období baroka proměnilo také poslání a vzhled knihoven. Pro knihovny jsou při barokních přestavbách sídel vytvářeny samostatné místnosti, vybavené skvostně provedenými regály, knihovna se stává součástí reprezentačních prostor zámku, knihy v ní uložené jsou vázány do jednotných pergamenových či kožených vazeb, mimořádná váha je kladena na estetický vzhled knihovny. Knihovní sály a knihy v nich uložené reprezentují společenské postavení, bohatství a význam majitelů. Vyvrcholením tohoto „zlatého věku“ zámeckých knihoven je působení francouzských encyklopedistů na sklonku 18. století.

Pod jejich vlivem vznikají rozsáhlé knižní sbírky encyklopedického charakteru, které ve svých fondech shromažďují základní díla veškerého lidského poznání a jsou tak zcela mimořádným dokladem stavu vědeckého poznání, ale i stupně vzdělání české šlechty. Z desítek dochovaných knižních fondů uvedme jako příklad arcibiskupskou knihovnu v Kroměříži,¹⁰ salmovskou knihovnu v Rájci nad Svitavou,¹¹ valdštejnskou knihovnu v Mnichovu Hradišti,¹² metternichovskou knihovnu v Kynžvartu¹³ či schwarzenberské knihovny v Českém Krumlově¹⁴ a na Orlíku.¹⁵ V průběhu 19. století postupně knihovny ztrácejí na svém významu, stávají se stále více praktickými pomůckami a zdrojem zábavy,

■ Poznámky

3 HLAVÁČEK, Ivan. Přehledné dějiny českých a moravských knihoven do počátku novověku (cca 1526). In: *Dějiny knihoven a knihovnictví*. Praha: Univerzita Karlova, 2002, s. 91.

4 KNEIDL, Pravoslav. Přehled novověkých dějin českých a moravských knihoven do roku 1918. In: *Dějiny knihoven a knihovnictví*. Praha: Univerzita Karlova, 2002, s. 121.

5 HEJNIC, Josef. *O knihovně Václava z Rovného*. Sborník Národního muzea v Praze. Řada A, Historie, 22, 1968, č. 5, s. 229–356.

6 KNEIDL, Pravoslav. Přehled novověkých dějin českých a moravských knihoven do roku 1918. In: *Dějiny knihoven a knihovnictví*. Praha: Univerzita Karlova, 2002, s. 122.

7 KNEIDL, Pravoslav. Přehled novověkých dějin českých a moravských knihoven do roku 1918. In: *Dějiny knihoven a knihovnictví*. Praha: Univerzita Karlova, 2002, s. 126.

8 MAŠEK, Petr. *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa. Band II., Tschechische Republik. Schloßbibliotheken unter der Verwaltung des Nationalmuseums in Prag*. Hildesheim: Olms-Weidmann, 1997, s. 47–49.

9 VESELÁ, Lenka. *Knihy na dvoře Rožmberků*. Praha: Knihovna Akademie věd ČR, 2005. 359 s.

10 VLČKOVÁ-BUTULOVÁ, Iva. Dějiny zámecké knihovny v Kroměříži v letech 1750–1752. *Vlastivědný sborník moravský*, XXII, 1970, č. 2, s. 164–173; táž. Zámecká knihovna v Kroměříži v letech 1750–1850. *Vlastivědný sborník moravský*, XXIII, 1971, č. 3, s. 352–367; táž. Dějiny zámecké knihovny v Kroměříži od roku 1850 až po dnešek. *Vlastivědný sborník moravský*, XXVIII, 1976, č. 1, s. 46–57.

11 MAŠEK, Petr. *Handbuch der historischen Buchbestände in Europa. Band II., Tschechische Republik. Schloßbibliotheken unter der Verwaltung des Nationalmuseums in Prag*. Hildesheim: Olms-Weidmann, 1997, s. 172–174.

12 *Knihovna Národního muzea: zámecká knihovna Mnichovo Hradiště*. Praha: Mezinárodní asociace bibliofilů, 1995, 30 s.

13 MAŠEK, Petr. Knižní sbírky na zámku Kynžvart. *Sborník Západočeského muzea v Plzni. Historie*. Sv. 12, 1994, 112 s.

14 ŠIMÁKOVÁ, Jitka. *Knihovna Národního muzea: zámecká knihovna Český Krumlov*. Praha: Mezinárodní asociace bibliofilů, 1995, 23 s.

15 HÁJEK, Pavel. *Vývoj orlické zámecké knihovny. Její knihovědná a obsahová charakteristika a kulturně historický význam: diplomová práce*. Praha, 1985, [223] s.

2

3

jejich podoba a poslání se blíží současnému chápání soukromé knihovny každého z nás. Fondy jsou plněny současnou beletristickou produkcí, časopisy a odbornými příručkami potřebnými pro chod velkostatků, továren a další podnikatelské činnosti. Přirozený historický vývoj zámeckých knihoven ukončily až události po II. světové válce, konfiskace a zestátnění majetků. Ve dvou vlnách – v letech 1945 a 1948¹⁶ došlo ke konfiskaci prakticky všech zámeckých knihoven v českých zemích¹⁷ a jejich správou, ochranou a evidencí byla pověřena Národní kulturní komise pro správu státního kulturního majetku, zřízená v roce 1946 na základě zákona č. 137/1946 Sb. V roce 1954 vzniklo rozhodnutím ministerstva kultury oddělení zámeckých knihoven při Knihovně Národního muzea.¹⁸ Za to přináležejí dík zejména PhDr. Bohumíru Lífkovi (24. 3. 1900 – 24. 11. 1987). Oddělení zámeckých knihoven bylo již od svého založení určeno k přímé správě svozových knihoven a k výkonu odborné péče a metodického dohledu nad ostatními zámeckými knihovnami bez rozdílu vlastnictví.

Zámecké knihovny v českých zemích představují zcela unikátní soubor literatury ze všech oborů lidského bádání. Nejstarší rukopis v zámeckých knihovnách pochází z 9. století, nejmladší knihy z poloviny 20. století. Protože aristokracie byla vrstvou velmi vzdělanou, nalezneme v těchto fondech literaturu všech vědních oborů: historii, filozofii, teologii, všechny přírodní vědy, lékařství, alchymii, politiku, výtvarné umění, psychologii, literaturu o prů-

Obr. 2. *Ex libris Petra Voka z Rožmberka z roku 1609.* (Foto Pavel Hájek)

Obr. 3. *Kroměříž, zámek, arcibiskupská knihovna.* (Reprofoto)

myslu a podobně. Každá knihovna odráží zájem svých shromážditelů. Některé druhy literatury jsou však prakticky všem zámeckým knihovnám společné, například militaria, protože v každé aristokratické rodině bylo několik důstojníků. Velmi častá je právnická literatura, neboť státní úřady byly častým zaměstnáním aristokracie. Typicky „aristokratickou“ literaturou jsou také knihy o lovu, lesích, koních, genealogické publikace a snad úplně v každém fondu existuje velký soubor knih o zemědělství. Každý zámek byl totiž hlavně centrem panství, velkostatku. Jeho majitelé se snažili shromáždit vždy to nejmodernější o jeho správě,

■ Poznámky

¹⁶ MAŠEK, Petr; TURKOVÁ, Helga. *Zámecké, hradní a palácové knihovny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Národní muzeum, 2004, s. [5].

¹⁷ Dekret presidenta republiky č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. Dekret presidenta republiky č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy. Zákony o nové pozemkové reformě č. 142/1945 Sb., č. 44/1948 Sb. a č. 46/1948 Sb.

¹⁸ Výnos MK č. 26727/1954 ze dne 4. června 1954.

4

Obr. 4. Guillaume Durand, *Rationale divinatorum officiorum*, rukopis z první poloviny 15. století s tajemnou vlastnickou značkou „Václav z Rožmberka“.
(Foto Pavel Hájek)

o hospodářských novinkách, o pěstování plodin i jejich následném zpracování.

Jazykové rozvrstvení je závislé na době vzniku knih. V 15. století dominuje pochopitelně latina, v 16. století se objevuje němčina i čeština. V 17. století zápasí opět němčina s latinou, která časem ustupuje do pozadí a uvolňuje místo francouzštině. V 19. století se vedle převládající němčiny opět objevuje čeština, alespoň v některých fondech, a také angličtina. Zároveň měl na jazykovou skladbu každého fondu velký vliv osobní zájem a původ majitelů. Příbuzenské svazky šlechty přesahovaly hranice a aristokraté často cestovali. Díky tomu jsou v zámeckých knihovnách knihy italské, španělské, maďarské, holandské, dánské či ruské.

II. Současný stav katalogizace

Fondy zámeckých knihoven představují dosud ne zcela doceněné a prozkoumané bohatství jak z hlediska čistě vědeckého, historického, tak i knihovědného. Základním předpokladem poznání a správy fondu je jeho katalogizace, což je jeden z hlavních úkolů oddělení zámeckých knihoven Knihovny Národního muzea v Praze a samozřejmě i dalších vlastníků a správců historických knižních fondů.

Prakticky všechny zámecké knihovny jsou, až na několik výjimek, podchyceny v lokálních katalozích, které vznikaly na přelomu 50. a 60. let 20. století. Lokální katalogy jsou ve většině případů strojopisné, místy rukopisné. Popisy jsou stručné – autor, zkrácený název, místo, rok vydání, počet svazků. Všechny existující svazky jsou k dispozici v oddělení zámeckých knihoven Knihovny Národního muzea, další exempláře vlastní správci či majitelé jednotlivých fondů. Oddělení zámeckých knihoven Knihovny Národního muzea koná i další aktivity na poli katalogizace historických fondů. Ve jmenném souborném katalogu zámeckých knihoven je obsaženo asi 345 000 svazků. Katalogizační záznamy obsahují standardní popisy s uvedením všech důležitých obecných a většinou i individuálních znaků knihy včetně provenience, vazby a podobně. Několik fondů bylo zkatalogizováno za pomoci fotografií titulních listů, které jsou na katalogizačních lístcích nalepeny. Výjimkou je Český Krumlov, který je v katalogu zastoupen původními rukopisnými lístky z počátku 20. století.

V posledních letech byla zahájena katalogizace s využitím výpočetní techniky. V různých stadiích popisu je nyní v elektronické podobě zpracováno více než 400 000 svazků.

Vedle souborného katalogu existuje ještě několik dalších pomocných katalogů. Velmi využívaný je katalog jazykově nebohemiálních periodik, excerpovaný ze všech zámeckých knihoven – asi 30 000 záznamů. Jde o abecedně řazené zkrácené bibliografické popisy periodicky vydávaných děl, včetně kalendářů, almanachů a podobně.

Dalším je katalog bohemik – jedná se o bohemika v nejširším slova smyslu, tedy o knihy vydané v češtině kdekoli ve světě, knihy vydané na území Čech, Moravy a Slezska (jeho dnešní čes-

ké části) v kterémkoliv jazyce, knihy vydané kdekoliv a v kterémkoliv jazyce, jež se výrazně dotýkají problematiky českých zemí a knihy českých autorů vydané kdekoliv a v kterémkoliv jazyce. Tento katalog obsahuje zatím asi 9 000 abecedně řazených zkrácených bibliografických záznamů a je excerpován pouze z knihoven popsanych v souborném katalogu.

Katalog teatriálií obsahuje zkrácené bibliografické popisy teatriálií (divadelní hry, libreta i literatura o divadelnictví, divadelní almanachy, periodika a podobně). Katalog se skládá ze dvou částí: popisů řazených abecedně podle autorů a popisů řazených podle názvů divadelních her. Celkem obsahuje asi 12 000 záznamů. Tento katalog je vypracováván souběžně se souborným katalogem, stejně jako katalog rukopisů, který bude v průběhu doby nahrazen soupisem, pořizovaným Archivem Akademie věd ČR.

Podle dlouholetých zkušeností je zřejmé, že největší účinnost mají speciální katalogy vybraných částí fondu, které jsou publikovány tiskem. Díky tomu jsou zpřístupněny nejširší badatelské obci, zvláště zahraniční. V minulosti byly publikovány například soupisy rukopisů zámku Kynžvartu¹⁹ či Křivoklátu,²⁰ soupisy teatriálií z Křimic,²¹ Českého Krumlova,²² Kačiny²³ a Radenína.²⁴

Nejnovejším je publikovaný soupis prvotisků zámeckých knihoven.²⁵ Jde o velmi podrobný katalog a největší zásluhu na jeho vytvoření měla tehdejší vedoucí oddělení zámeckých knihoven PhDr. Jitka Šimáková. V současnosti je zpracováván katalog tisků první poloviny 16. století.

Oddělení zámeckých knihoven vybudovalo za léta své existence cennou a obsáhlou příruční knihovnu, která je využívána ke zpracování knižních fondů. Obsahuje důležité historické i moderní bibliografie převážně německé a francouzské literatury, encyklopedie, biografická díla a pochopitelně i velký fond topografické, genealogické a heraldické literatury, bez níž by nebylo možné zámecké knihovny zpracovávat.

Národní památkový ústav jako správce více než poloviny knižních svazků uložených ve fondech zámeckých knihoven je rovněž povinen vést odbornou a průběžnou evidenci historických knižních sbírek. Interiérové knihovny jsou nedílnou součástí mobiliární výbavy objektů. Jejich význam a hodnota jsou mimo jiné bez výjimky vyjádřeny jejich prohlášením za movitou kulturní památku a zápisem do ústředního seznamu kulturních památek, stejně jako mobiliární fondy. Zatímco mobiliární fondy jsou předmětem zpracování již od 70. let 20. století ve formě takzvané základní evidence, knihovní fondy, až na výjimky, jsou dosud evidovány pouze na úrovni výše uvedených lokálních katalogů. Strojopisný či rukopisný charakter těchto lokálních katalogů prakticky vylučuje další odbornou práci s fondy. Současná výpočetní technika, softwarové vybavení a především existující celosvětové standardy katalogizace jsou důležitým výchozím bodem pro převedení těchto lokálních katalogů do elektronické podoby a zahájení skutečné odborné katalogizace.

III. Mezinárodní katalogizační pravidla a minimální katalogizační záznam

V roce 2009 vstoupila v platnost novela zákona o účetnictví 304/2008 Sb.,²⁶ který stanovuje povinnost vést v účetní evidenci veškerý majetek Národního památkového ústavu, to je i jednotlivé svazky historických knižních fondů. Jako nejhodnější nástroj k vedení takové evidence se nabízí právě elektronická podoba lokálních katalogů. Rozdílná podoba jednotlivých záznamů jak ve smyslu obsahovém, formálním a evidenčním však vyžaduje nezbytné sjednocení všech zápisů tak, aby jednotlivý katalogizační záznam zajistil jednoznačnou identifikaci každé popisné jednotky ve standardizovaném tvaru – **tzv. minimální katalogizační záznam.**²⁷

Metodika minimálního záznamu má sloužit jako základní jednotící nástroj k dosažení tohoto stavu.

Katalogizační pravidla a podoba katalogizačního záznamu jsou předmětem dlouhého a složitého vývoje. V jeho rámci byla postupně definována pravidla a formální podoba záznamu jednotlivých charakteristik knižního díla (v průběhu vývoje i dalších speciálních druhů dokumentů – map, hudebnin, elektronických dokumentů a podobně). První oficiální rakouská instrukce vznikla již roku 1778. Na jejím základě roku 1822 vznikla instrukce pro vznikající Vlastenecké muzeum (dnešní Národní muzeum) s názvem *Instruction für den Bibliothecar des vaterländischen Museums und Dienstordnungbestimmung in demselben*, na jejímž vzniku se mimo jiné podílel Josef Dobrovský.²⁸ Od vytvoření sa-

■ Poznámky

19 ČÁDA, František. *Rukopisy knihovny státního zámku v Kynžvartě*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965, 208 s.

20 PRAŽÁK, Jiří. *Rukopisy křivoklátské knihovny*. Praha: Národní muzeum, 1969. 300 s.

21 ŠIMÁKOVÁ, Jitka; MACHÁČKOVÁ, Eduarda. *Teatralia zámecké knihovny z Křimic: bibliografický soupis. I. díl*. Praha: Divadelní ústav, 1970, 755 s.

22 ŠIMÁKOVÁ, Jitka; MACHÁČKOVÁ, Eduarda. *Teatralia zámecké knihovny v Českém Krumlově. Díl I-III*. Praha: Národní muzeum, 1976, 3 sv.

23 *Teatralia v zámecké knihovně na Kačíně: výběrový soupis*. Praha: Scénografický ústav, 1973, 164 s.

24 KNEIDL, Pravoslav. *Teatralia zámecké knihovny z Radenína. Díl I-II*. Praha: Národní muzeum, 1962–1964, 2 sv.

25 ŠIMÁKOVÁ, Jitka. *Katalog prvotisků Knihovny Národního muzea v Praze a zámeckých a hradních knihoven v České republice*. Praha: KLP, 2001, 540 s.

26 Plné znění zákona – viz zákon 563/1991 sb. o účetnictví.

27 Minimální katalogizační záznam v tomto pojetí je odlišný od pojetí Národní knihovny a je vázán pouze na problematiku zákona o účetnictví.

28 RYŠAVÁ, Eva; TURKOVÁ, Helga. Josef Dobrovský a Knihovna Národního muzea. In: *Josef Dobrovský. Fundator studiorum slavlicorum: příspěvky z mezinárodní vědecké konference v Praze 10.–13. června 2003*. Praha: Slovanský ústav AV ČR, 2004, s. 53–63.

mostatného státu v roce 1918 bylo v České republice vydáno – a jmenně zpracování více či méně ovlivnilo – sedm instrukcí, které se od sebe výrazně liší tak, jak se od sebe liší celosvětově známé instrukce, z nichž české instrukce vycházely. Českou katalogizační praxi v průběhu 20. století významně ovlivnily:

– *pruská instrukce z roku 1899*

– *sovětská pravidla z roku 1959*

– *anglo-americká pravidla, překlad z roku 1988*

Automatizace knihovnických procesů, možnost a potřeba mezinárodní výměny katalogizačních záznamů a potřeba výměny záznamů mezi různými knihovnickými systémy vedla v roce 1996 k přijetí a národní interpretaci mezinárodních standardů ISBD (Mezinárodní standardizovaný bibliografický záznam)²⁹ a AACR2 (Anglo-americká katalogizační pravidla).³⁰ Všeobecné přijetí a zavedení těchto pravidel do knihovnické praxe zajišťuje sjednocení tvorby katalogizačních záznamů nezávisle na místě a úrovni knihovny. Přijetí a zavedení mezinárodního výměnného formátu UNIMARC a MARC21 do používaných knihovnických systémů zaručuje propojitelnost a využitelnost záznamů nejen v rámci jednoho státu, ale i v rámci celosvětové sítě knihoven a dalších institucí, užívajících shodný formát.

Mezinárodní katalogizační pravidla prioritně řeší problematiku současné knižní produkce. Zámecké knihovny a jejich fondy však obsahují dokumenty od středověku do poloviny 20. století, tedy produkci, která se některými popisnými rysy významně odlišuje od soudobých zvyklostí. Odlišnosti jmenného popisu starých tisků, prvotisků a rukopisů řeší na celosvětové úrovni jedna z řad standardů ISBD, konkrétně ISBD(A) z roku 1997.³¹

Národní památkový ústav stojí v současné době na počátku odborné katalogizace historických knižních fondů. Využití obecně platných a celosvětově uznávaných standardů se jeví jako jediná správná cesta při plnění tohoto úkolu, která zajistí do budoucna bezproblémový přechod na nově vznikající knihovnické systémy a vyváže Národní památkový ústav z nutností složitých a finančně náročných konverzí a transformací dat.

Časová lhůta daná zákonem o účetnictví neumožňuje v současné době provést úplnou katalogizaci všech zámeckých knihoven ve správě Národního památkového ústavu na úrovni dané výše uvedenými pravidly. Pro splnění úkolu, který přinese využitelný základ pro práce následně, je však nutné stanovit pravidla a podobu minimálního katalogizačního záznamu tak, aby pořízená data odpovídala standardům a zároveň splnila podmínky dané zákonem.

Od roku 2005 je v rámci Národního památkového ústavu plněn institucionálně financovaný úkol výzkumu a vývoje č. 202 – *Odborné hodnocení a systematické vědecké zpracování historických knihovnických fondů (zámeckých knihoven) kulturních památek*. V rámci toho úkolu jsou, dle výše uvedených pravidel, zpracovávány některé zámecké knihovny do podoby úplného katalogizačního záznamu.³² Dosavadní zkušenosti nám tak umožňují

definovat rozsah, podobu a metodiku tvorby minimálního katalogizačního záznamu jak v oblasti povinných údajů, tak specifických údajů daných povahou spravovaného fondu i účelem pořizovaných záznamů.

Na základě kolegia generálního ředitele Národního památkového ústavu ze dne 3. 6. 2008 bylo rozhodnuto o nepřilíš šťastném variantním použití dvou systémů pro odborné zpracování zámeckých knihoven – systému CastIS, prioritně určeného pro odborné zpracování mobiliárních fondů, a knihovnického systému Clavius. Vzhledem k tomu, že CastIS svou strukturou nesplňuje podmínky dané uvedenými pravidly ISBD(A) a AACR2, je tato metodika minimálního záznamu zpracována pro systém Clavius, jehož uživatelem je většina územních odborných pracovišť NPÚ. Stanovená pravidla jsou však obecná a nejsou vázána na jeden knihovnický systém, vázána jsou na charakter a podobu polí definovaných mezinárodními pravidly a formátem UNIMARC

IV. Metodika minimálního záznamu pro potřeby zákona o účetnictví

Cílem metodiky je sjednotit pořizování minimálního katalogizačního záznamu pro zpracování fondů hradních, zámeckých a klášterních knihoven (dále jen zámeckých knihoven) ve správě Národního památkového ústavu prostřednictvím programu Clavius a sjednotit přístupy k digitalizaci stávajících lokálních katalogů zámeckých knihoven tak, aby pořízené záznamy vyhovely zákonu o účetnictví. Metodika směřuje k přizpůsobení různé podoby záznamů v lokálních katalogích tak, aby elektronická podoba záznamů maximálně vyhověla mezinárodním a obecně přijatým a užívaným katalogizačním pravidlům AACR2R.

Nedostatečný časový prostor pro pořízení záznamů vede na druhé straně ke zjednodušení některých položek záznamu, neboť jejich korektní zápis je možný pouze „s knihou v ruce“. Tyto položky budou upraveny při následné úplné katalogizaci (týká se zejména vícesvazkových děl, označení jejich jednotlivých částí a vrocení).

Pro zjednodušení a urychlení prací na prepisu lokálních katalogů je program Clavius přizpůsoben tak, že veškeré potřebné

■ Poznámky

29 ISBD(G): *Všeobecný mezinárodní standardní bibliografický popis: anotovaný text*. 1. české vydání Praha: Národní knihovna, 1993, 36 s.

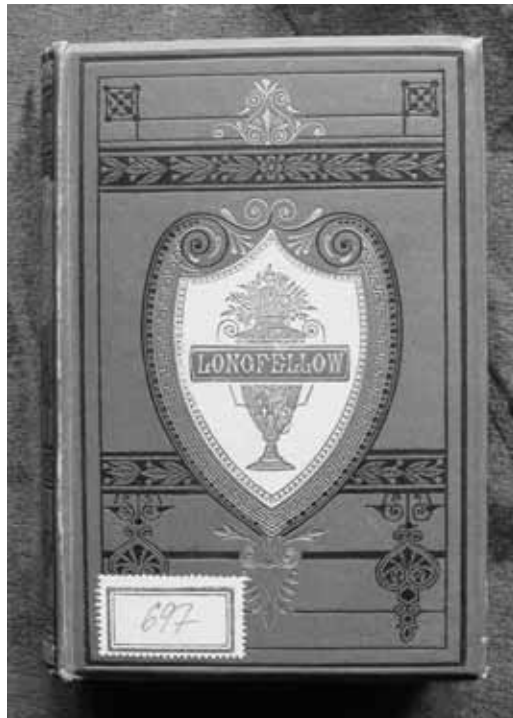
30 *Anglo-americká katalogizační pravidla: druhé vydání, revize 1988*. 1. české vydání Praha: Národní knihovna, 1994–2006. ISBN 80-7050-187-1.

31 ISBD(A): *Mezinárodní standardní bibliografický popis pro staré tisky a prvotisky*. 2. revidované vydání, 1. české vydání Praha: Národní knihovna, 1997, 99 s. ISBN 80-7050-294-0.

32 Podobu úplného záznamu řeší *Metodika katalogizace historických knižních fondů ve správě NPÚ*, která je v rámci výzkumného úkolu připravována.

5

6

položky minimálního záznamu jsou soustředěny do jedné úvodní obrazovky, odkud se automaticky promítají do příslušných položek úplného záznamu (čísla a názvy polí jsou dány výměnným formátem UNIMARC). Metodika je proto věnována způsobu naplňování a podobě pouze těchto údajů.

IV.1. Základní principy

Znění zákona o účetnictví vyžaduje vedení průkazné a jednoznačné účetní evidence veškerého majetku *na úrovni inventární jednotky*. Základním principem je tedy stanovení rozsahu inventární jednotky a její jednoznačná evidence pomocí *nezaměnitelných identifikačních údajů*. Ke správnému stanovení inventární jednotky a dosažení jednoznačnosti a nezaměnitelnosti záznamů je nezbytný jednotný výklad základních pojmů. Z hlediska knihovnického zpracování je základním principem přepis údajů přesně v podobě, v jaké jsou uvedeny na titulním listě zpracovávaného dokumentu bez přizpůsobování současnému pravopisu. V případě opisu lokálních katalogů opisujeme údaje přesně v podobě, v jaké jsou v katalogu uvedeny.

Obr. 5. George Buchanan, *Rerum Scotticarum historia* z roku 1583 pocházející z Rožmberské knihovny, dnes v majetku Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích. (Foto Pavel Hájek)

Obr. 6. Červená Lhota (okres Třebíč), zámek, ukázka knihkupecké vazby z počátku 20. století. (Foto Pavel Hájek)

IV.11. Základní pojmy³³

Inventární jednotka – inventární jednotka je dílo svázané v *samostatné vazbě*. Jedná-li se o vícesvazkové dílo, je inventární jednotkou každý svazek mající samostatnou vazbu a každý takový svazek musí mít vlastní jedinečnou signaturu (v případě, že například v jedné vazbě je svázáno několik děl téhož titulu nebo je do jedné vazby spojeno několik různých titulů, jedná se stále o jednu inventární jednotku evidovanou pod údaji titulu uvedeného ve společné vazbě na prvním místě – ostatní díla jsou takzvané přívazky – v úrovni minimálního záznamu by tato varianta neměla nastat, neboť rozsah záznamů v lokálních katalogích nedosahuje úrovně přívazků). V případě *periodik* je inventární jed-

■ Poznámky

33 Podrobně In: *KTD – Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy: (TDKIV)* [on-line]. TDKIV. Praha: Národní knihovna ČR, 2001–2003 [cit. 2009–11–11]. Dostupné na [www:<http://sigma.nkp.cz/cze/ktd>](http://sigma.nkp.cz/cze/ktd).

7

Obr. 6. Hluboká (okres České Budějovice), schwarzenberská zámecká knihovna, ukázka tematického třídění. (Foto Dagmar Brašničková)

notkou obvykle *jeden ročník*, byť neúplný či tvořený pouze jedním číslem (jedna signatura bude přidělena ročníku, v záznamu bude uveden výčet čísel). Pokud existuje případ, že je evidováno samostatně každé číslo časopisu, je nutné způsob evidence přizpůsobit výše uvedenému pravidlu.

Při stanovení rozsahu inventární jednotky u dalších speciálních druhů dokumentů jako jsou především *hudebniny*, *mapy* a *grafiky*, je nezbytné řídit se uvedeným principem vazby, v případě nevázaných samostatných mapových listů je inventární jednotkou každý mapový list, případně soubor mapových listů, jsou-li vložené ve společném pouzdru či přebalu.

Signatura – jedinečné a nezaměnitelné alfanumerické označení každé inventární jednotky, aktuální označení, které je v současnosti užíváno pro inventarizaci fondů.

Fond – obecně vžitý název knihovního fondu odrážející umístění a původ knihovny.

Signatura původní – knihy jsou obvykle opatřeny novodobou signaturou, přidělovanou při zpracování lokálních katalogů na přelomu 50. a 60. let 20. století. Přesto mohou být v lokálních katalogích uvedeny v některých případech i starší evidenční údaje, které je možné při opisu katalogu uvést do příslušného pole. V odkazu na pojem „signatura“ nesmí jít o aktuální označení užívané pro inventury.

Signatura historická – evidenční prostředek – písmenný, číselný, kombinovaný – užívaný majiteli fondů před jejich zestátně-

ním. Zpravidla není uvedena v katalogu, ale pouze přímo v knize, časopisu, mapě, ... pokud existuje. Je předmětem úplné katalogizace „s knihou v ruce“.

Autor – jméno osoby či osob, které jsou tvůrci obsahu dokumentu a jsou v katalogu uvedeny v záhlaví záznamu. Jméno autora nemusí být v katalogu uvedeno vždy – jedná se pak o takzvané anonymní dílo; jméno autora pak necháváme prázdné.

Hlavní název – název dokumentu, jak je uveden v katalogu. Název může být rozdělen na více částí – na *hlavní název* a *podnázev*, který uvozuje, vysvětluje či doplňuje název hlavní. Vzhledem k tomu, že přesné pochopení rozdělení názvu je možné většinou jen „s knihou v ruce“, pro potřeby přepisu lokálních katalogů nebudeme toto rozdělení užívat a veškeré názvové údaje uvedeme do položky „hlavní název“ s výjimkou údajů označujících pořadí či název dílu u vícesvazkových děl.

Název části – u vícesvazkových děl samostatný název jednotlivých svazků.

Číslo části – pořadové číslo označující pořadí svazku či dílu u vícesvazkových děl. *Nezbytný údaj pro zajištění jednoznačnosti záznamu u vícesvazkových děl!*

Místo vydání – jméno města nebo měst, kde byl dokument vydán.

Jméno nakladatele – jméno právnické či fyzické osoby, která dokument vydala. Pro potřeby jednoznačné identifikace nepovažujeme tento údaj za nezbytný a při tisku sestavy určené pro účetnictví nebude jméno nakladatele použito (zejména z důvodu optimalizace tisku). V lokálních katalogích se však tento údaj obvykle objevuje. V takovém případě považujeme za vhodné jej do záznamu již v této úrovni uvést.

Rok vydání – konkrétní rok, ve kterém byl dokument vydán.

Údaje o dostupnosti nebo ceně – položka, která nebude při opisu katalogů vyplněna. Jedná se však o údaj, který zákon o účetnictví vyžaduje, byť jej považujeme za velmi kontroverzní, proměnný a v konečném dopadu za velmi nebezpečný. Zákon předpokládá, že položky, které nebyly pořízeny za kupní cenu, to je není k nim nabývací doklad s vyjádřením ceny, budou do účetnictví zavedeny s hodnotou „1 Kč“. Vzhledem k tomu, že historické knihovní fondy byly do majetku státu převedeny bez vyjádření ceny, bude u každého záznamu jako údaj o ceně svazku uvedena výše zmíněná „1 Kč“. Protože se jedná o údaj se stejnou hodnotou pro veškeré záznamy, bude položka vyplněna hromadně po pořízení všech záznamů příslušného knihovního fondu.

V. Způsob vyplňování jednotlivých položek záznamu

V.1 Signatura

Používaná signatura má v rámci jednotlivých fondů a lokálních katalogů různou podobu. Pro sjednocení podoby a pro správné řazení pořízených záznamů ve složce „Přehled titulů“ je nezbytné dodržet některá pravidla. Signatura je alfanumerickou hodnotou vyjadřující skutečnost, že se jedná o knihovní fond, který je příslušný na určitý památkový objekt a je označen číselnou řadou.

Základní podoba signatury:

ZK XX YYYY

ZK V 00089

ZK KU 08765

ZK KU1 08765/001 25E

ZK HMI 09876/001

ZK – značka, kterou musí obsahovat každá signatura pro odlišení číselných řad knihovního fondu a mobiliárních fondů. Vyjadřuje sousloví „zámecká knihovna“ (pro jednotnost snad bude schůdné používat tuto zkratku i pro hradní, klášterní či jiné historické fondy ve správě Národního památkového ústavu).

XX – vyjadřuje dvoumístnou či jednomístnou písmennou zkratku památkového objektu, na kterém je fond evidován. Zkratky užíváme tak, jak to určila směrnice pro vedení základní evidence.

Varianty:

XX1 – v případě, že na jednom památkovém objektu existuje více knihovních fondů, pro jejichž evidenci se užívá samostatných číselných řad – například svozů (to znamená v rámci jednoho objektu se opakovaně užívá například číslo 100, avšak pro různé fondy), musíme zajistit jednoznačnost signatur každého z fondů jednak z důvodů účetní evidence, ale i z důvodů softwarových, neboť program Clavius nedovolí použít dvě shodné signatury. Pořadové číslo uvedené za značkou objektu tak bude označovat a odlišovat jednotlivé fondy. Budeme-li vycházet ze skutečnosti, že v rámci jednoho objektu nebude více než 9 samostatně číselovaných fondů, pak bude postačovat jednomístné číslo. Pokud by nastala extrémní situace a fondů bylo 10 a více, je nezbytné užít číslo dvoumístné s předřazením nuly pro čísla 1–9. Vazba tohoto čísla na pojmenování fondu bude zajištěna položkou „Fond“.

YYYYY – pětimístné evidenční číslo (předpokládáme, že velikost jednotlivých fondů nepřesáhne 99 999 inventárních jednotek). U pořadových čísel o menším počtu pozic než pět je nezbytné předřadit odpovídající počet nul (je to nezbytné pro logické řazení záznamů)

Varianty:

YYYYY/ZZZ – v případě, že vícesvazková díla jsou v lokálním katalogu evidována pod jednou signaturou-číslem, je nezbytné toto vícesvazkové dílo rozepsat tak, že každý svazek-vazba dostane přidělenou vlastní signaturu a vlastní záznam (viz inventární jednotka). Musíme opět zajistit jednoznačnost signatury. Stávající číslo (YYYYY) proto podlomíme dalším třímístným číslem (ZZZ), které bude vyjadřovat pořadí svazku. Předpokládáme, že svazků v rámci jednoho díla nebude více než 999. Opět dodržujeme princip předřazování nul u jedno- a dvoumístných podlomění.

Možný problém:

V katalogu je uveden pouze počet existujících svazků díla, není však vyjádřeno, zda jsou svazky všechny, jde-li o spojitou řadu, či není-li v jednom svazku svázáno více dělů. Vzhledem k tomu, že tento údaj můžeme správně uvést pouze „s knihou v ruce“ (viz Číslo části) použijeme průběžné číslování bez ohledu na skutečné pořadí svazků.

YYYYY aaaa

YYYYY/ZZZ aaaa – v některých lokálních katalogích bývá jako součást signatury uveden i lokalizační údaj označující číslo skříně a pořadí police. Je to jistě údaj, který nemůžeme pominout a pro konkrétní fond má velkou vypovídací schopnost. Problém spočívá v tom, že tento údaj bývá obvykle předřazen průběžnému číslu. To znamená, že je na začátku signatury. Pro potřeby správného řazení záznamů je nezbytné tento lokalizační či jiný údaj mimo průběžné číslování uvádět až na konci signatury, tedy pořadí částí signatury obrátit.

V.2 Fond

Do položky „Fond“ píšeme slovní označení názvu fondu tak, aby obsahoval pojmenování v podobě „**Zámecká knihovna + název objektu**“, „**Hradní knihovna + název objektu**“, „**Klášterní knihovna + název objektu**“ a podobně – například **Hradní knihovna Buchlov, Zámecká knihovna Opočno, Klášterní knihovna Zlatá Koruna**. V případě, že na jednom objektu existuje několik fondů, které mají vžitá vlastní označení, můžeme tuto skutečnost

vyjádřit v názvu fondu – například **Zámecká knihovna Orlík – maršálská knihovna**. Nezbytné je toto označení použít v případě, že každý z těchto fondů má vlastní číselnou řadu a je užit typ signatury „XX1“. Je však vhodné toto označení použít i v případě, že fondy nemají vlastní číselnou řadu – použití takového označení je dobrým vyhledávacím prvkem. Doplňkového označení fondu užijeme také v případě, že na objektu se nalézají svozy, které mají vlastní či společné číslování s kmenovou knihovnou – například **Zámecká knihovna Dačice – svoz Roztěž**.

Zde je na místě upozornit na skutečnost, že předmětem zpracování pro účely účetní evidence jsou pouze knihovní fondy, které jsou majetkem Národního památkového ústavu. V případě svozů je nutné tuto skutečnost ověřit.

V.3 Signatura původní

Viz základní pojmy. Podobu signatury píšeme v podobě, jak je uvedena v katalogu. Její podobu program nijak nehlídá ani automaticky nenabízí.

V.4 Signatura historická

Viz základní pojmy. Podobu signatury píšeme v podobě, jak je uvedena v katalogu, respektive v knize. Její podobu program nijak nehlídá ani automaticky nenabízí.

V.5 Autor

Dodržujeme základní pravidlo pořadí zápisu jména: **Příjmení, Jméno, případně predikát**.³⁴

Příklady:

Novák, Jan

Scott, Walter

Cagliari, B. S.

Lomnický z Budče, Šimon

Harant z Polžic a Bezdruzic, Kryštof

<z>Valdštejna, Albrecht

<z>Eggenberka, Jan Kristián

ale

Goethe, Johann Wolfgang von

Chaboulon, Jean de

Agostino, Gigli di

Základní pravidlo psaní predikátů: u cizojazyčných jmen se predikát uvádí jako poslední údaj (von, de, of a další predikáty označující české „z“). U českých jmen se predikát „z“ dává do závorek < >, které jej vylučují z řadicích prvků (například <z>Valdštejna bu-

de řazeno po písmenem „V“, ale z Valdštejna bude řazeno pod „z“).

Více autorů: do položky „Autor“ (v plném záznamu odpovídá poli 750) píšeme pouze v pořadí prvního autora. K zápisu druhého a třetího autora musíme použít samostatnou záložku „Autoři“, která je již součástí plného záznamu a jméno druhého a třetího autora zapíšeme do pole **751 – Alternativní intelektuální odpovědnost**, s použitím stejných pravidel jako u jména prvního. V extrémním případě, kdy bude počet autorů 4 a více, jsou katalogizační pravidla nastavena tak, že v pořadí první autor bude napsán ve výše uvedeném poli „751“.

Autor není uveden: položku „Autor“ necháme nevyplněnu. Stejně budeme postupovat i v případě, že anonymní autorství je v katalogu vyjádřeno často užívaným slovem „Anonymus“.

V.6 Hlavní název

Název opisujeme přesně v podobě, jak jej uvádí katalog, včetně případných pravopisných chyb či zvláštností (vyjma zjevných chyb původního katalogizátora). Při zápisu názvu díla je nezbytné dodržovat jedno zásadní pravidlo: pokud název začíná určitým či neurčitým členem (der, die, das, ein, eine, the, an, le, la, les, des, l' a podobně), je nezbytné uvést tento člen **do špičatých závorek < >**, čímž tento člen vyřadíme z řadicích prvků a záznam bude řazen podle prvního významového slova. V případě anonymního díla tím zajistíme, aby se v záhlaví díla promítlo rovněž první významové slovo, nikoliv tento člen. **Mezi členem a koncovou závorkou uvádíme mezeru, první významové slovo po členu naopak píšeme hned za závorku, bez mezery** – například <Die> Stadt.

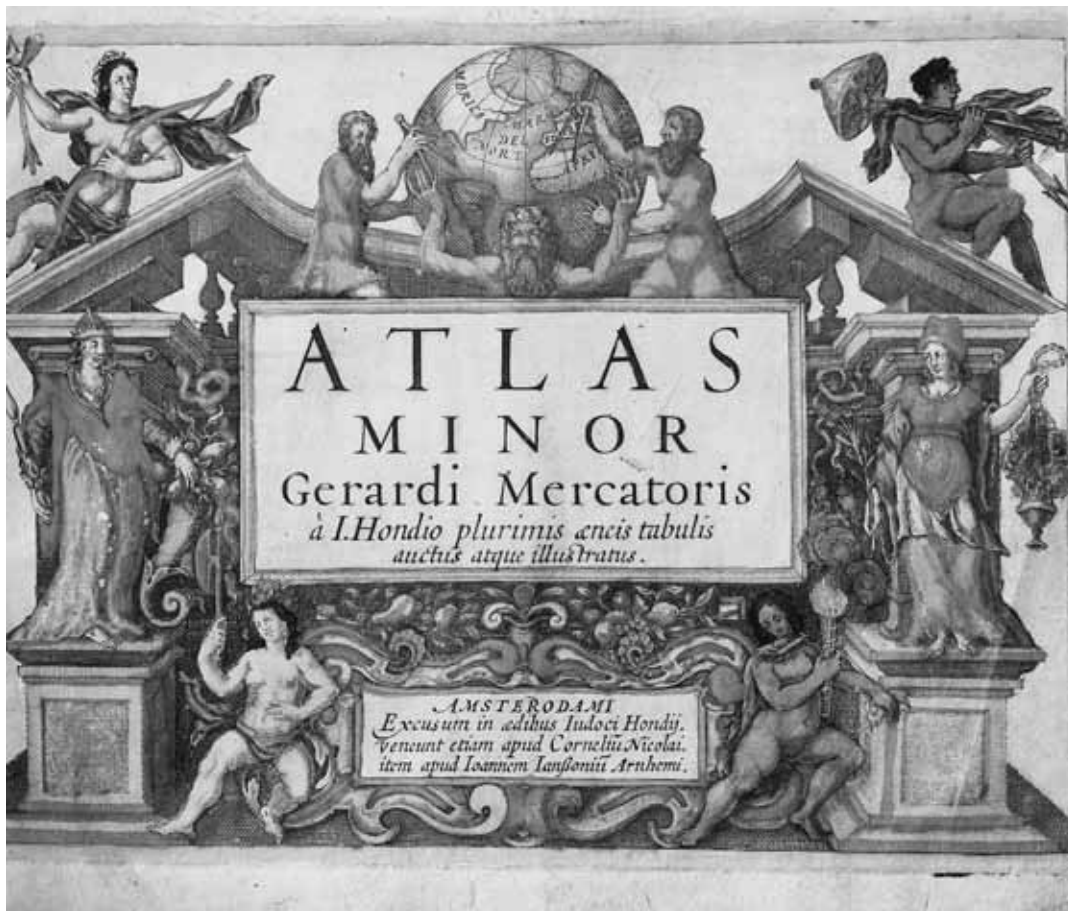
V.7 Název části

U vícesvazkových děl, pokud jsou jednotlivé svazky v katalogu uvedeny jako samostatné záznamy, může být uveden i název části – například Shakespeare, William: Sebrané spisy IX. **Komedie**. Pojmenování „Komedie“ v tomto případě je označením názvu části. U záznamů, které pod jednou signaturou zahrnují celé dílo, název části nebude obvykle uveden, a pak pole „Název části“ zůstane nevyplněno. Pokud pole vyplňujeme, opisujeme název části přesně v podobě, jak jej uvádí katalog (pokud název části začíná členem, nepoužíváme závorky < >).

■ Poznámky

34 Problematika záznamu autorských údajů je značně složitá a její podrobnější specifiky zachytí Metodika katalogizace historických knižních fondů ve správě NPÚ.

8

V.8 Číslo části

Pořadové číslo označující pořadí svazku či dílu u vícesvazkových děl. **Nezbytný údaj pro zajištění jednoznačnosti záznamu u vícesvazkových děl!!!** Dle katalogizačních pravidel se tento údaj zapisuje přesně v podobě, jak je uveden na titulním listu – například Tome 1, Band VI, Sechster Teil, Heft V a podobně. V záznamu v lokálním katalogu tuto informaci obvykle nenajdeme, zejména pokud je celé dílo uvedeno pod jednou signaturou a pod jedním záznamem. Ve skutečnosti může nastat několik situací. V záznamu uvedený počet svazků se nemusí křýt s označením na titulním listu (uvedeno například 6 svazků, dílo jich však může mít 7, to znamená, že jeden svazek chybí, nevíme však který), v jedné vazbě může být svázáno několik dílů. Přesnou informaci zjistíme pouze z titulního listu, to znamená „s knihou v ruce“. Pro jednoznačnou identifikaci je však tento údaj nezbytný. V této fázi katalogizace musí dojít k porušení pravidel a k použití náhradního řešení. Pokud není z katalogu zřejmé označení čísla části, označujeme pořizené záznamy jednotlivých svazků **průběžným římským číslováním** (to je I, II, III a tak dále).

Obr. 8. Gerhard Mercator, *Atlas Minor*, titulní list z roku 1628. (Foto Pavel Hájek)

Vzhledem k tomu, že jsme si vědomi nespolehlivosti a případné nesprávnosti tohoto údaje, je nezbytné využít nástroje programu Clavius, který tuto nespolehlivost umí vyjádřit – po vyplnění položky klikneme pravým tlačítkem myši – rozvine se roleta, ve které **odklikneme první položku „nejistý údaj“** – pořizený zápis se změní v kurzivu, čímž je v programu vyjádřena nespolehlivost údaje, a při tisku katalogizačního lístku bude tento údaj uveden v hranaté závorce. Při následné úplné katalogizaci bude nezbytné tento údaj opravit dle titulního listu příslušného svazku. Pokud záznam v lokálním katalogu uvádí potřebné údaje, přepisujeme je v přesném znění v katalogu uvedeném.

V.9 Místo vydání

Místo vydání opisujeme v přesném znění, jak jej uvádí lokální katalog – nepřizpůsobujeme jméno města dnešní běžně užívané

9

Obr. 9. Mathaeus Merian, *Topographia Bavariae*, bohatě zdobený barokní titulní list z roku 1644. (Foto Pavel Hájek)

podobě, jméno nepřekládáme a uvádíme jej s případně uvedenými předložkami – například In Prag, A Paris, Londres, Nurembergi, In Breslau a podobně. Pokud je uvedeno více míst vydání, uvádíme místa všechna.

Místo vydání nemusí být v knize vždy uvedeno, záznam v lokálním katalogu pak tuto informaci logicky rovněž neobsahuje. V takovém případě uvádíme do pole „Místo vydání“ latinskou zkratku „s. l.“ – sine loco (bez místa vydání), čímž vyjádříme, že tento údaj neexistuje. Máme tak jistotu, že jsme jej při přepisu záznamu nevynechali. Výše uvedeným způsobem jej označíme jako „nejistý údaj“.

Místo vydání se v programu Clavius ukládá do „slovníku“ a je potřebné a výhodné jej při opakovaném užití zapisovat výběrem odpovídající položky z tohoto slovníku. Vyloučíme nechtěně duplicitu lišící se například mezerou či jinou formální chybou.

V.10 Jméno nakladatele

Jméno nakladatele opisujeme v přesném znění, jak jej uvádí lokální katalog – nepřizpůsobujeme jméno dnešní běžně užívané podobě, jméno nepřekládáme a uvádíme jej s případně uvedenými předložkami – například Verlagsbuchhandlung von F. F. Weber, bei Kurt Wolff Verlag, Literarische Anstalt Rütten & Loening a podobně.

Pokud jméno nakladatele není v katalogu uvedeno, použijeme latinskou zkratku „s. n.“ – sine nomine (bez jména nakladatele), čímž vyjádříme, že tento údaj neexistuje a máme jistotu, že jsme jej při přepisu záznamu nevynechali. Výše uvedeným způsobem jej označíme jako „nejistý údaj“.

Jméno nakladatele se v programu Clavius ukládá do „slovníku“ a je potřebné a výhodné jej při opakovaném užití zapisovat výběrem odpovídající položky z tohoto slovníku. Vyloučíme nechtěně duplicitu lišící se například mezerou či jinou formální chybou. Jméno nakladatele bývá dlouhé a složité, je proto i velmi výhodné jej načítat ze „slovníku“.

V.11 Rok vydání

Rok vydání uvádíme zásadně **arabskými číslicemi**, a to i v případě, že v katalogu je uveden číslicí římskou.

Rok vydání nemusí být v knize vždy uveden, záznam v lokálním katalogu pak tuto informaci logicky rovněž neobsahuje. V takovém případě uvádíme do pole „Rok vydání“ latinskou zkratku „s. a.“ – sine anno (bez roku), čímž vyjádříme, že tento údaj neexistuje a máme jistotu, že jsme jej při přepisu záznamu nevynechali. Výše uvedeným způsobem jej označíme jako „nejistý údaj“.

U vícesvazkových děl zaznamenaných pod jednou signaturou se můžeme setkat se situací, kdy v záznamu v lokálním katalogu je uveden interval roků, ve kterých bylo vydáno celé dílo – například 1768–1775. Údaj platný pro konkrétní svazek můžeme v ta-

kovém případě zjistit pouze z titulního listu. Pokud nebude z jakékoliv příčiny možné platný údaj zjistit, je nezbytné rok vydání odhadnout a vyjádřit nejistotu tohoto údaje. Katalogizační pravidla stanovují následující postup: pro uvedený příklad intervalu roků vydání 1768–1775 můžeme pro jednotlivé svazky odhadnout desetiletí vydání. Záznam pak bude mít podobu buď 176–? nebo 177–?, čímž jsou vyjádřena 60. respektive 70. léta 18. století. Pomlčka a otazník vyjadřuje, že jde o odhad. Nespolehlivost údaje ještě vyjádříme stejně jako u „čísla části“. Po vyplnění položky klikneme pravým tlačítkem myši – rozvine se roleta, ve které **odklikneme první položku „nejistý údaj“** – pořízený zápis se změní v kurzivu, čímž je v programu vyjádřena nespolehlivost údaje a při tisku katalogizačního lístku bude tento údaj uveden v hranaté závorce.

V.12 Ročník a číslo časopisu

Periodika evidujeme zásadně podle ročníků, nezávisle na úplnosti. Zásadou musí být, že jeden ročník (úplný i neúplný) je jedna popisná jednotka. Číslo ročníku časopisu vepíšeme do pole „**Ročník časopisu**“ v podobě uvedené v časopise (římskou či arabskou číslicí). Do položky „**Číslo časopisu**“ vypisujeme arabskou číslicí všechna čísla ročníku, která máme dochována, jednotlivé číslice oddělujeme čárkou. **Nepoužíváme interval číslic pro vypsání existujících čísel!**

V.13 Další položky

Pole 318 – Poznámka o kontrolách a zásazích do stavu exempláře

Pole je určeno k zaznamenání nevyloučených ztrát a k informaci o nenalezení svazku. Tři podpole vyplňujeme následujícím způsobem:

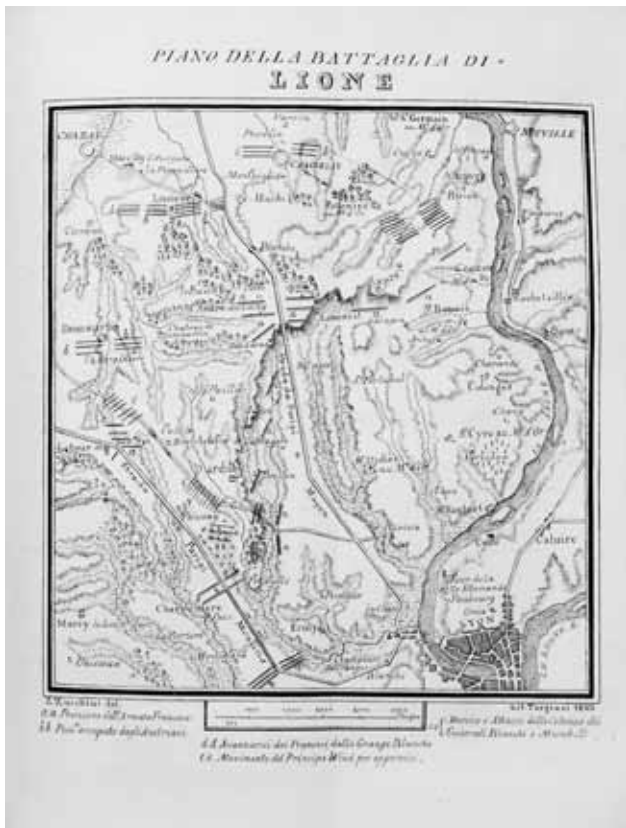
stav = *zcizeno/nenalezeno*

úkon = *inventura/revize*

termín úkonu = *Čj. a datum revizního protokolu či datum a čj. oznámení Policii ČR o ztrátě*

Vyplněním všech těchto položek vytvoříme minimální záznam, který svojí podobou a strukturou zaručuje jednoznačnost evidence a jako takový splní požadavky zákona o účetnictví.

Pro potřeby zákona je připravena tisková sestava *Inventární seznam pro NPÚ*, který v podobě jednořádkového záznamu vytiskne požadované tituly.

10

Obr. 10. Michele Leoni, *Ragguaglio delle operazioni degli eserciti Confederati z roku 1827, plán bitvy u Lyonu v roce 1814.* (Foto Dagmar Brašničková)

VI. Ukládání zpracované elektronické databáze záznamů

Zpracovaná elektronická databáze záznamů je ukládána na příslušném územním odborném pracovišti Národního památkového ústavu, v ústředním pracovišti Národního památkového ústavu a v Oddělení zámeckých knihoven Knihovny Národního muzea.

VII. Fotodokumentace

Nezbytnou součástí odborné evidence historických knižních fondů je fotodokumentace každé inventární, respektive popisné jednotky, která je nedílnou součástí každého záznamu.

VII.1 Předmět fotodokumentace

Základním posláním fotodokumentace knihovního fondu je doložit obrazovou informací fyzickou podobu každé inventární jednotky a tím zajistit její nezaměnitelnost s jiným exemplářem. Každá popisná jednotka musí mít zpravidla **dvě** barevné fotografie:

1) Fotografie titulního listu – bude pořízena kolmá fotografie titulního listu. V případě, že existuje frontispis, pořizujeme fotografii obou stránek najednou. Je-li frontispis kryt ochranným papírem, pořizujeme samostatnou fotografii, chápeme ji však jako ilustraci (viz dále – Způsob pojmenování fotografií).

2) Fotografie vazby – zpravidla pořizujeme kolmý záběr předních desek vazby, knihu rozhodně „nerozlamujeme“ za účelem pořízení fotografie celé vazby (viz dále).

Mohou nastat poměrně časté výjimky, kdy postačí pouze fotografie titulního listu – především brožované publikace, kde vazba, či spíše pouze přebal, je zcela shodný s titulním listem, případně přebal zcela chybí. Obdobná situace nastane u volných mapových listů či periodik.

Program Clavius může přiřadit ke každému záznamu relativně neomezený počet fotografií. Záleží na každém zpracovateli, zda se rozhodne pořídít i další záběry, které zachytí specifika knihy, její mimořádně hodnotné části či další prvky zvyšující jednoznačnost záznamu.

Co je účelné dále dokumentovat

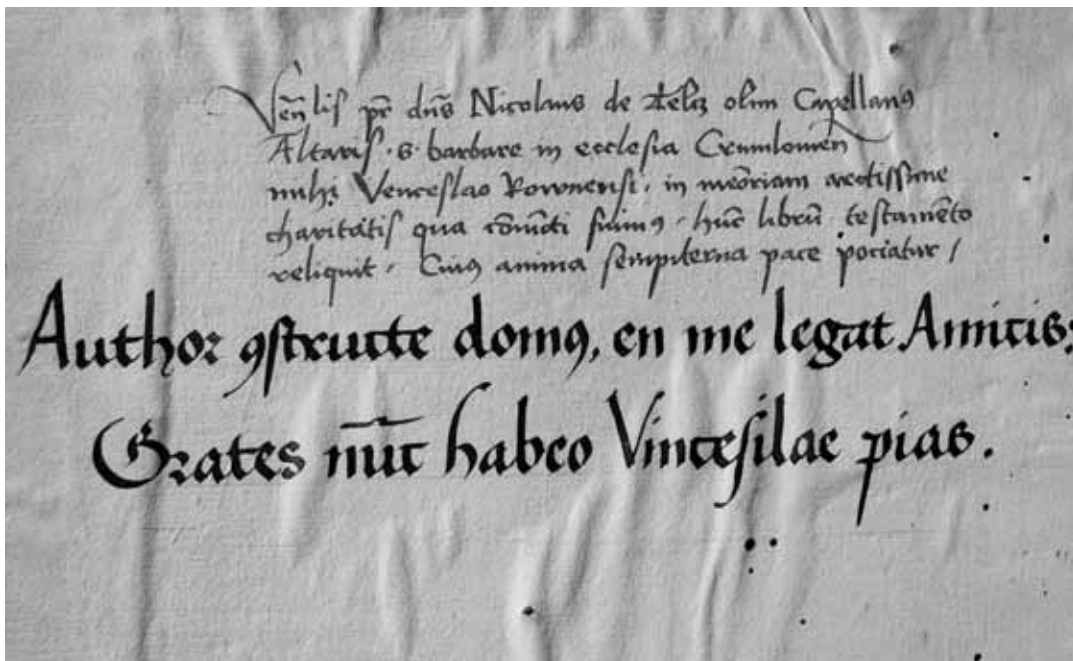
Obecně lze zdokumentovat vše, co nám připadá v exempláři zajímavé a určující. Zaměřit bychom se však měli na:

- 1) Zadní desky vazby a hřbet vazby, případně detaily vazby (supralibros, tlačený motiv, přezky, kresby...).
- 2) Vpisky a poznámky, razítka a jiné majetnické značky.
- 3) Graficky zajímavé či z jiného důvodu mimořádné ex libris.
- 4) Frontispis, není-li možné jej zdokumentovat současně s titulním listem.
- 5) Ilustrace – dle uvážení, zejména na samostatných tabulích (pojistka proti vyříznutí).

Pořízení dokumentace těchto dalších částí knihy není povinné a záleží na každém zpracovateli, co považuje za důležité a určující.

VII.2 Způsob provádění fotodokumentace

Optimální je pořízení kolmého záběru bez nežádoucího zkreslení. Účelné je použití stativu, kde hlavu stativu lze vyklonit do horizontální polohy – tím se vyhneme problému, že do záběru nám zasahují nohy stativu. Velikost a rozlišení fotografií by měly být nastaveny tak, aby velikost fotografie nepřesáhla 2 MB. Fotografickou dokumentaci lze nahradit scanováním příslušných částí knihy. Lze jej uplatnit zejména u brožované produkce, u vázaných knih je neproveditelné bez speciálního scanneru pracujícího s knihou rozevřenou maximálně do 90°.

11

VII.3 Způsob pojmenování fotografií

Program Clavius pracuje, podobně jako CastIS, na principu automatizovaného přiřazování fotodokumentace k příslušnému záznamu. Základní podmínkou fungování tohoto principu je **naprostá shoda pojmenování pořízené fotodokumentace se signaturou knihy!!!** Pokud tento princip porušíme, program nedokáže vazbu mezi záznamem a fotografií nalézt. Jednotlivé záběry náležející k jedné signatuře od sebe odlišujeme **dvoumístným pořadovým číslem** odděleným od signatury pomlčkou.

Příklad: ZK HL 00456–01

Pokud je v signatuře lomítko, je ve jménech souborů nahrazené podtržítkem:

ZK HL 000256/001 → ZK HL 000256_001-01.

VII.4 Racionalizace pojmenování fotografií

Program Clavius vyžaduje pro optimální funkci kromě přesného pojmenování záběru signaturou ještě slovní popis záběru. To je jistě práce, která je při očekávaném objemu pořízené dokumentace velmi nepřijemná a zdržující. Tuto operaci lze zautomatizovat, pokud dodržíme následující zásady:

1) Záběr s pořadovým číslem _01 bude vždy označovat titulní list.

Obr. 11. Český Krumlov, zámecká knihovna, vlastnické vpisky Václava z Rovného z konce 15. století. (Foto Pavel Hájek)

- 2) Záběr s pořadovým číslem _02 bude vždy označovat vazbu.
- 3) Záběry dalších částí knihy budou označeny _03 až _99.

Pokud tyto zásady dodržíme, program automaticky u záběru _01 vypíše do popisovací řádky slovo „titulní list“ a u záběru _02 slovo „vazba“ (pokud jeden z těchto záběrů nebude pořízen, nesmíme toto pořadové číslo použít pro označení jiného záběru a pořadové číslo vynecháme). U záběrů _03 až _99 program automaticky vypíše ostatní dokumentace, s tím, že pokud to budeme považovat za nutné, můžeme toto slovo ručně nahradit vlastním popisem.

Metodika minimálního katalogizačního záznamu – zpracování historických knižních fondů ve správě Národního památkového ústavu pro účely zákona o účetnictví je velmi jednoduchý nástroj k digitalizaci, respektive jednotnému přepisu a úpravě záznamů lokálních katalogů zámeckých knihoven. Termín dokončení prací k 31. 12. 2010, daný zákonem, neumožňuje pracovat způsobem „de visu“, tedy „s knihou v ruce“. Z toho důvodu jsou pořizované záznamy zatíženy určitým procentem chyb z hlediska knihovnického zpracování, které bude možné odstranit až při úplné katalogizaci. Standardizovaná podoba záznamů je však nezbytným předpokladem korektního zavedení knihovnických fondů do účetní evidence a splnění díkce zákona č. 304/2008 Sb.

VIII. Základní literatura

ACR2R/UNIMARC: *Schválené české interpretace: duben 1999*. 1. vydání Praha: Národní knihovna ČR, 1999, 37 s. ISBN 80-7050-331-9.

Anglo-americká katalogizační pravidla: druhé vydání, revize 1988. 1. české vydání Praha: Národní knihovna, 1994. ISBN 80-7050-187-1.

BALÍKOVÁ, Marie; KUBALOVÁ, Hana; SVOBODOVÁ, Jaroslava. *Katalogizace ve formátu MARC 21: stručná instrukce s příklady pro knihy a některé typy pokračujících zdrojů*. 1. vydání Praha: Národní knihovna ČR, 2004, 156 s. ISBN 80-7050-438-2

Dějiny knihoven a knihovnictví. 2. doplněné vydání Praha: Karolinum, 2002, 247 s. ISBN 80-246-0323-3.

HÁJEK, Pavel. *Vývoj orlické zámecké knihovny. Její knihovědná a obsahová charakteristika a kulturně historický význam: diplomová práce*. Praha, 1985, [223] s.

ISBD(A): *Mezinárodní standardní bibliografický popis pro staré tisky a prvotisky*. 2. revidované vydání, 1. české vydání Praha: Národní knihovna, 1997, 99 s. ISBN 80-7050-294-0.

ISBD(G): *Všeobecný mezinárodní standardní bibliografický popis: anotovaný text*. 1. české vydání Praha: Národní knihovna, 1993, 36 s. ISBN 80-7050-159-6.

KAŠPAROVÁ, Jaroslava. *Katalogizace starých tisků 1501–1800 v Národní knihovně ČR: báze STT 1501–1800: (stav k roku 2000)*. Praha: Národní knihovna ČR, 2001, 291 s. ISBN 80-7050-375-0.

LIFKA, Bohumír. *Knihovny státních hradů a zámků*. Praha: Státní tělovýchovné nakladatelství, 1954, 26 s.

LIFKA, Bohumír. *Zámecké, hradní a palácové historické knihovny českých zemí ve sféře Národního muzea*. Časopis Národního muzea. Oddělení věd společenských, 124, 1955, č. 1, s. 77–97.

MAŠEK, Petr. *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa. Band II, Tschechische Republik, Schloßbibliotheken unter der Verwaltung des Nationalmuseums in Prag*. Hildesheim: Olms-Weidmann, 1997, 309 s. ISBN 3-487-10355-9.

MAŠEK, Petr; ŠIMÁKOVÁ, Jitka; ANTONÍN, Luboš. *Zámecké, hradní a palácové knihovny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. In: *Knihovna Národního muzea*. Praha: Národní muzeum, 1999, s. 49–78.

MAŠEK, Petr; TURKOVÁ, Helga. *Zámecké, hradní a palácové knihovny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Národní muzeum, 2004, [66] s. ISBN 80-7036-161-1.

Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 1995, Brno: Sdružení knihoven České republiky, 1996, 111 s. ISBN 80-900180-8-4.

ŠIMÁKOVÁ, Jitka. *Zámecké knihovny: 30 let odborné správy Knihovny Národního muzea v Praze*. Praha: Národní muzeum, 1984, 15 s.

VESELÁ, Lenka. *Knihy na dvoře Rožmberků*. 1. vydání Praha: Knihovna Akademie věd ČR, 2005, 359 s. ISBN 80-86675-06-8.

Záznam pro souborný katalog UNIMARC: tištěné monografie. 1. vydání Praha: Národní knihovna ČR, 1996, 31 s. ISBN 80-7050-237-1.

12

Obr. 12. Ex libris ze schwarzenberské knihovny. (Foto Pavel Hájek)

1. strana obálky: *Hluboká (okres České Budějovice), schwarzenberská zámecká knihovna zbudovaná v rámci přestavby zámku v letech 1840–1871*. (Foto Hugo Moc)

4. strana obálky: *Český Krumlov, zámecká knihovna, vlastnické supralibros Marie Arnoštky ze Schwarzenberka*. (Foto Pavel Hájek)